

6. Snopko J. Rozwój ruchu sokolego w zaborze austriackim / J. Snopko, D. Dudek // Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997. – Częstochowa, 2001. – S. 21–23.
7. Sprawozdanie (XX) Wydziału Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich za rok 1912/1913. – Lwów, 1913. – S. 31.
8. Tabela statystyczna polskich związkowych gimnastycznych towarzystw sokolich w Austrii za rok 1912 zestawiona na podstawie sprawozdań i raportów // “PGS”. 1912. – № 11. – S. 85–88.

Рецензент: канд. пед. наук, проф. Соя М. М.

УДК 796.51(477.83):(438) “1867”
ББК 75.812.2

Малгожата Орлевіч-Мушял,
Юрій Олійник, Богдан Мицкан

ТУРИЗМ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ДОБУ АВТОНОМІЇ (1867–1914 рр.)

У статті висвітлюється зародження галицького туризму на території Східної Галичини та в околицях Львова в добу автономії (після 1867 року) та участь у ньому поляків.

На межі XIX і XX століття, не зважаючи на складні соціально-економічні обставини на теренах Львівщини набувають популярності пізнавальні подорожі та туристичні походи. Окреме місце відводилось їм звичайним прогулянкам навіть на території окремих міст і передмістя. Перші спроби формування культури пізнавального туризму відіграли неоціненну роль у формуванні туризму в Польщі.

Незважаючи на економічну відсталість провінції, Львів як столиця Галичини, став центром польської науки і культури – в тому числі фізичної культури. За часів австрійської монархії будь-які види діяльності поляків, які населяли територію провінції, були значною мірою обмежені.

Першою організацією, яка розвивала екскурсійні та туристичні походи на території Львова та його околицях було гімнастичне товариство “Сокіл”. Існує ряд публікацій на тему багатовекторності діяльності товариства, однак мало уваги серед них приділено конкретно екскурсійній діяльності. Відомо що на той час екскурсійних походів на короткі маршрути було значно більше аніж довготривалих і важчих фізично, по відношенню до них, гірських туристичних походів.

Товариство відіграло також важливу роль, у формуванні майбутньої системи фізичного виховання Польщі, адже в своєму опублікованому першому статуті звернуло увагу на походи (прогулянки) як одну з форм фізичної активності населення.

Важливим аспектом діяльності організації було впровадження в життя екскурсійного (похідного) руху. До (екскурсій) походів члени Товариства ставилися так само як і до інших гімнастичних вправ.

Варто також зазначити, що тури не відповідали пізнавальним принципам, так як це відбувалося в межах міста, відомим з повсякденного життя. Всі дії були спрямовані на рухливі ігри і вправи. Під час походів (прогулянок) підчас зупинок проводилися різні розваги (ігри), ігри з м'ячем, вільні гімнастичні вправи. Розваги супроводжувалися музикою, що підвищувало захопленість ними.

Важливе місце займали і піші походи. На відміну від гімнастичних прогулянок їх метою не були виключно гімнастичні вправи на місцевості, однак спільні подорожі, що передбачали елементи краєзнавства з особливим акцентом зробленим на пізнання місць пов'язаних з історією і культурою Польщі.

Завдяки першим спробам організації туристичної діяльності на теренах Львівщини, вже до 1890 р. виникли Шкільні гімнастичні походи, які дали змогу зорганізувати шкільну молодь і залучити їх до туристичної діяльності. Активну роль в цьому відігравали згадані товариства у співпраці з вчителями шкіл. Згодом виникають скаутські походи, які переростуть у загально польський а пізніше і міжнародний рух.

Також з'являється таке явище як активний туризм. Розвиток велосипедного і лижного видів спорту на Львівщині розширюють важливе значення активного туризму. Виникнення велосипедних і лижних прогулянок і походів стимулюють розвиток фізичного виховання і любителів видів спорту та активного способу життя.

Вважаємо дану тематику вкрай важливою і цікавою для досліджень і додаткових вивчень. Велика кількість праць і архівних даних потребують аналізу та формування хронології. Отримані дані, є вкрай важливими для молодих вчених які досліджують питання розвитку туризму та фізичного виховання на території східного Галичини в період автономії (1867–1914 рр.).

Ключові слова: туризм, походи, екскурсії, активний туризм.

В статье освещается зарождение Галицкого туризма на территории Восточной Галиции и в окрестностях Львова во времена автономии (после 1867 года) и участие в них поляков.

На рубеже XIX и XX века, несмотря на сложные социально-экономические состояние на территории Львовщины приобретают популярность познавательные путешествия и туристические походы. Отдельное место отводилось и обычным прогулкам даже на территории отдельных городов и пригорода. Первые попытки формирования культуры познавательного туризма сыграли неоценимую роль в формировании туризма в Польше.

Несмотря на экономическую отсталость провинции, Львов как столица Галичины, стал центром польской науки и культуры – в том числе физической культуры. Во времена австрийской монархии любые виды деятельности поляков, населявших территорию провинции, были в значительной степени ограничены.

Первой организацией, которая развивала экскурсионные и туристические походы на территории Львова и его окрестностях, было гимнастическое общество “Сокол”. Существует ряд публикаций на тему многовекторности деятельности общества, однако мало внимания, среди них уделено непосредственно экскурсионной деятельности. Известно, что в то время экскурсионных походов на короткие маршруты было значительно больше, чем длительных и тяжелых физически, по отношению к ним, горных туристических походов. Общество “Сокол” сыграло также важную роль, в формировании будущей системы физического воспитания Польши, ведь в своем опубликованном первом уставе обратило внимание на походы (прогулки) как одну из форм физической активности.

Важным аспектом деятельности организации было внедрение в жизнь экскурсионного (походного) движения. По отношению к экскурсиям, члены Общества относились на том же уровне, как и к другим гимнастическим упражнениям.

Стоит также отметить, что туры не соответствовали познавательным принципам, так как это происходило в пределах города, то есть известным из повседневной жизни местам. Все действия были направлены на подвижные игры и упражнения. Во время походов (прогулок) во время остановок проводились различные развлечения (игры), игры с мячом, свободные гимнастические упражнения. Развлечения сопровождалась музыкой, что повышало увлеченность ими.

Важное место занимали и первые походы. В отличие от гимнастических прогулок их целью не являлись исключительно гимнастические упражнения на местности, однако, совместные путешествия, предусматривающие элементы краеведения с особым акцентом, сделанным на познание мест связанных с историей и культурой Польши.

Благодаря первым попыткам организации туристической деятельности на территории Львовщины, уже в 1890 г. возникли Школьные гимнастические походы, которые помогли организовать школьную молодежь и привлечь их к туристической деятельности. Активную роль в этом играли упомянутые общества и их сотрудничество с учителями школ. Впоследствии возникают скаутские походы, которые перерастут в польское национальное, а позже и международное движение.

Также появляется такое явление как активный туризм. Развитие велосипедного и лыжного видов спорта на Львовщине расширяют важное значение активного туризма. Возникновение велосипедных и лыжных прогулок и походов стимулируют развитие физического воспитания и любителей видов спорта и активного образа жизни.

Считаем данную тематику крайне важной и интересной для исследований и дополнительных изучений. Большое количество работ и архивных данных требуют анализа и формирования хронологии. Полученные данные, крайне важны для молодых ученых, исследующих вопросы развития туризма и физического воспитания на территории восточного Галиции в период автономии (1867–1914 гг.).

Ключевые слова: туризм, походы, экскурсии, активный туризм.

The article deals with the formation of Galician tourism in Eastern Galicia and in the suburbs of Lviv during the period of autonomy (after 1867) and the participation of the Poles in it.

At the turn of the nineteenth and twentieth centuries, despite the difficult socio-economic circumstances in Lviv region informative trips and hiking become more and more popular. A special place was given to common walks even within the territory of some cities and their suburbs. The first attempts at creating culture of informative tourism played an invaluable role in the tourism formation in Poland.

Despite the economic backwardness of the province, Lviv as the capital of Galicia, became the center of Polish science and culture, including physical education. During the period of the Austrian Empire any type of the Polish activity, who lived in the province, were largely limited.

The first organization that developed hiking tours in the Lviv territory and its suburbs was a gymnastic society “Sokol”. There are a number of publications on the topic of diverse directions of the society’s activity, but little attention is paid specifically to sightseeing activities. It is known that at that time there were much more short-distance trekking tours than long-distance and physically difficult mountain hiking tours.

The society also played an important role in the formation of the future system of physical education in Poland, since in its first published statute the attention was drawn to hiking tours (walks) as a form of physical activity.

An important aspect of the activity organization was the implementation of hiking (trekking) movement into life. Society members treated hiking tours (excursions) like any other kind of physical activity.

It should also be noted that tours did not meet the informative principles known from everyday life, as it was held in the city. All actions were aimed at mobile games and exercises. While hiking (walking) during stops there were conducted various entertaining activities (games), ball games, and free gymnastics. Fun was accompanied by music, which increased their attractiveness.

Hiking tours also occupied an important place. Unlike gymnastic walking they were aimed not only at gymnastic exercises on the ground, but joint trips that included the elements of local history with a special emphasis made on gaining knowledge about the places associated with the history and culture of Poland.

Thanks to the first attempts of tourist activity in Lviv region, by 1890 appeared school gymnastic trips that allowed organizing of young people and involving them in tourist activities. The collaboration of the above mentioned society with schoolteachers played significant role in this process. Subsequently there occurred scouting trips, which developed into generally Polish and later into international movement.

There also appeared such a thing as active tourism. The development of bicycle and ski sports in Lviv region expanded the importance of active tourism. The appearance of bicycle and ski sports in Lviv region stimulated the development of physical education and increased the number of sports and active lifestyle enthusiasts.

We consider this subject to be an extremely important and interesting for researches and further studying. A large number of papers and archival data require analysis and chronology formation. The obtained data are essential for young scientists, who are investigating the development of tourism and physical education in Eastern Galicia territory during the period of autonomy (1867–1914 years).

Key words: *tourism, trekking, excursions, active tourism.*

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Спортивне життя у Львові в добу галицької автономії, незважаючи на складне економічне становище, динамічно розвивалося. Особливо це мало місце на межі XIX і XX століття. Відбувалося це завдяки відомим агітаторам – теоретикам і практикам фізичного виховання. Серед них можна виокремити таких видатних діячів як: Едмунд Ценар, Казімеж Гемерлінг, Євген Пясецький, Мечислав Орлович [2, 3, 4, 5]. Цікавим є те, що якщо новаторські спроби мешканців Львова у розвитку фізичної культури були належно оцінені, однак перші туристичні спроби відсунуті на задній план. В існуючих описах витоків історії польського туризму, важливе місце займали екзотичні пізнавальні подорожі або гірські походи, серед яких найбільш популярними були татранські походи (в Татри). Недооціненим однак фактом є те, що на початку доби галицької автономії велику кількість прогулянок і екскурсій на недалеку відстань організовано на території і в околицях міста. Це вони, учасники цих подорожей та їх послідовники, мали в майбутньому відіграти велику роль в популяризації польського туризму, а екскурсії – у популяризації нових форм.

Мета дослідження – дослідження польського туристично-екскурсійного руху у Львова і його околицях в добу автономії Галичини (1867–1914 рр.).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети ми використовували теоретичний аналіз, історичний метод.

Результати дослідження. Реалізуючи означену мету, ми хочемо показати, які місця для турів були найбільш популярними у Львівському окрузі, який мали характер, хто був їхнім ініціатором і який вони відіграли вплив на подальший розвиток туризму. Ми ґрунтуємося на джерелах та спогадах зафіксованих у пресі і на відповідних наукових дослідженнях у галузі екскурсійної діяльності.

Пам'ятаючи, що в XIX столітті, в той час, коли на території Європи розвивався сучасний туризм, Польща знаходилась під окупацією. Незважаючи на економічну відсталість провінції, Львів як столиця Галичини, став центром польської науки і культури – в

тому числі фізичної культури. За часів австрійської монархії будь-які види діяльності поляків, які населяли територію провінції, були значною мірою обмежені. Свободи, які отримали поляки на момент надання автономії були використані для створення організацій, які дозволяли спільно займатися гімнастикою (під цим терміном ми розуміємо будь-які форми рухової активності), спортом та туристичними походами.

Першою організацією, яка поширювала колективні екскурсії на території Львова та його околицях було гімнастичне товариство “Сокіл”. Існує багато публікацій на тему багатовекторності діяльності товариства, однак мало уваги серед них приділено конкретно екскурсійній діяльності. Ця тематика з’явилася в публікаціях авторки, а потім у публікаціях З. Павлючука. Крім того питання, що стосуються лижного туризму підхопив З. Пренговський, а велоспорту А.Курек. Жодне з цих досліджень не показує однак піонерської ролі близьких (недалеких) львівських турів в розвитку майбутнього галицького туризму [8, 9, 10, 11].

Засноване у Львові в 1967 р. гімнастичне товариство, з часом взяло собі за прикладом чеської організації назву “Сокіл”. Товариство опублікувало свій перший статут, в якому звернуло увагу на походи (прогулянки) як одну з форм фізичної активності. Відповідно до першого статуту, членами Товариства мали бути жителі Львова або гміни Дубляни. Цей документ розглядав екскурсійну діяльність, як одну з провідних форм фізичної активності, що пропагувалася і практично реалізовувалася в організації. У цьому *статуті* в § 1.1 знаходився пункт, де йшлося, що: ... **Метою** [виділ. наше] *Товариства є культивування та розвиток гімнастики спільними вправами, спільними екскурсіями (походами), співами і фехтуванням.* Члени гімнастичного товариства “Сокіл” були в Галичині головними пропагандистами гімнастичних походів для дорослих, починаючи на зламі 60-х–70-х рр. XIX століття. Як і слід було очікувати, завдяки організаційним можливостями, перші походи проведені Товариством, проводилися як на території Львова так і на прилеглих територіях [12, 13].

“Гімнастичні походи” гімнастичного товариства “Сокіл”. Від самого початку свого існування, організація впроваджувала в життя екскурсійний (похідний) рух, який набував в ті часи інших форм. До (екскурсій) походів члени Товариства ставилися на тому ж рівні, що і до інших гімнастичних вправ. Принаймні так впливало з задекларованого організацією, з чим варто було б погодитися, опираючись на дослідження найбільш раннього періоду діяльності цієї організації. У перші роки діяльності львівського гімнастичного товариства, яке пізніше отримало назву “Сокіл”, прогулянки та заняття на свіжому повітрі були серйозною альтернативою проведенню тренувань в закритих приміщеннях, як для об’єднання яке не мало власного гімнастичного залу. Заняттями, під час яких поєднано елементи гімнастичних вправ з прогулянками, пробіжками та розвагами з музикою були так звані “гімнастичні походи (прогулянки)”. Про вибір на користь недалеких (близьких) місць таких турів може свідчити опис таких занять, де йдеться про те, що **екскурсії за межі міста** організовано за доброї погоди в неділю і у святкові дні. Участь в цих походах (турах) розділювалася кожного разу на кількадесят членів. Тури проводилися “з метою прогулянки і спільної розваги”. Вони не відповідали пізнавальним принципам, так як це відбувалося в межах міста, відомим з повсякденного життя. Всі дії були спрямовані на рухливі вправи. Під час походів (прогулянок) під час зупинок проводилися різні розваги (ігри), ігри з м’ячем, вільні гімнастичні вправи. Розваги супроводжувалися музикою, що підвищувало захопленість ними. Пригадують, що заняття робив приємним ...*організований хоровий спів, який завдяки зусиллям вчителя гімнастики п. Віктора Тиблевіча, який був з числа членів товариства, сприяв присутнім приємно провести час.* Керівництво групами, що брали участь в гім-

настичних походах (прогулянках) приписують Янові Добжанському, діячеві і голові львівського Гімнастичного Товариства. Серед пунктів призначення, визначених оргкомітетом екскурсії були: Голоско, Зимна Вода, Рудне, Брюховичі, Глинна-Наварія. У разі збігу двох послідовних святкових днів, проводилися піші походи в дальші місцевості такі як Жовква, Янів, Страдч та інші [14, 15, 16, 17, 18, 19, 20].

Ідучи на зустріч потребам Товариства вже у 1878 р. у Львові створено т.зв. “розважальний комітет”. Окрім культурної діяльності в обов’язки комітету входило координування діяльності пов’язаної з приготуванням походів (екскурсій), що полегшувало організацію туристичних подій. Цей підрозділ започаткував похідну (екскурсійну) діяльність у ширших масштабах, а походи (прогулянки) проводили щоразу до більш віддалених від Львова місць, в основному у Східні Карпати [21, 22].

Піші походи. Початки пішої туристичної (похідної) діяльності гімнастичного товариства “Сокіл” у Львові були скромними, хоча як на тодішні умови безумовно становили істотний крок в сторону подальшого розвитку туризму, особливо впливали на поведінку населення. Члени львівського товариства цілком свої походи обирали недалеко місцевості від свого міста, серед яких варто було б виокремити Янів, Городок, Черляни, Любінь, Чортову Скелю. На підставі своєї розповсюженості, як можна було б вважати, вони однак не всі серед недалеких походів описані в звітах чи зроблені замітки про них в журналах, і тому не про всіх відомо. На відміну від гімнастичних прогулянок їх метою не були виключно гімнастичні вправи на місцевості, однак спільні подорожі, що передбачали елементи краєзнавства з особливим акцентом зробленим на пізнання місць пов’язаних з історією і культурою Польщі [23].

Оскільки в перші роки діяльності гімнастичного товариства діячі концентрували свою увагу в головним чином над формою організації, на відміну від членів “Сокола”, яким вистачало виключно гімнастичних походів (прогулянок). Однак з часом зацікавлення походами зростало і на початку вісімдесятих років XIX століття сфера екскурсійної діяльності “розважального комітету” значно розширилася. Ідучи на зустріч потребам членів організації, розпочато проводити групові походи на дальшу відстань. Групи склалися з членів львівського Гімнастичного Товариства “Сокіл” і відбувалися: в Підгірці і до Сасова. Головним їх елементом був піший похід шляхом на маршруті якого знаходилися захопиви, з точки зору краєзнавства, місця. В 1881 році брала в ньому участь група з дев’ятнадцяти осіб, а метою екскурсії (прогулянки) було, як це зазначалося: “відвідання історичних пам’яток”. Товариські походи організовані членами в околиці міста, так само як і піший похід із Золочева до Підгірців, здійснений 19 членами, залишив гарні спогади учасників, не менші ніж від походів до Городка, Черлян, Любень. Організатори удосконалювали свою діяльність в приготуванні таких подій, доказом чого може бути оцінка учасників, що вказує на факт, що друга за чергою була більш вдала, в силу набутого раніше впродовж року досвіду [24, 25, 26].

Незважаючи на те, що організовані “Соколом” походи описували щоразу ширші території Львова, й надалі в колах їхніх інтересів залишалися походи в межах і околицях міста. Піші походи привертали з часом щораз численніших прихильників, з яких найбільший вклад для розвитку туризму здійснив згадуваний Мечислав Орлович – організатор походів і автор туристичних путівників.

Шкільні гімнастичні походи. Заняття, які проводилися львівським “Соколом” уявлялися жителям Львова як захоплюючі, тому на сторінках преси зверталися до керівництва львівських шкіл, щоб також надати можливість шкільній молоді проведення схожих занять: *гімнастичні походи з настанням тепер прекрасної пори року повинні більше входити в наше життя. З цього приводу звертаємо увагу Шановних панів ди-*

реktorів, професорів і вчителів як середніх шкіл так і народних, щоб у цьому задоволенні, потребі, як і користі для здоров'я своїм учням не відмовляли. В такий спосіб організаційну ініціативу передано школам. Було це зроблено у подібний спосіб як і у випадку ГТ “Сокил” – кількогадинні походи переважно по окраїнах міста і найближчих околицях [27].

Регулярний шкільний екскурсійних (туристичний) рух у Львові, що полягав на впровадженні “постійних молодіжних походів в народних львівських школах” як зафіксовано у 1889 р. в “Гігієнічному Путівнику” започаткував Мечислав Барановський. ... Дякуючи ініціативі у сфері навчання і гігієні заслуженого інспектора львівських шкіл п. Мечислава Барановського. Львівська окружна шкільна рада запровадила колективні походи в львівських школах, як обов'язковий виховний елемент; з цього моменту вони будуть регулярно проводитися під керівництвом вчителів в денні години літніх місяців. Важко однак оцінити в якій мірі і в скількох школах реально втілено в життя походи в межах міста та довкола Львова. Засновником правил поведінки в походах був Едмунд Ценар. Правилам повинні були підпорядковуватися всі учасники походів, що реалізовувалися в ході уроків, як вчителі, що проводять походи, так і діти. Це були опубліковані 24 лютого 1890 р. правила поведінки в туристичному поході Національної Шкільної Ради [28, 29, 30].

Вже у звітах Національної Шкільної Ради прослідковуються певні формулювання, які говорять про неспроможність проведення походів в таких об'ємах, як це теоретично планувалося. Як пояснення названо високі організаційні витрати і нестача грошових засобів передбачених на цю мету зі шкільного бюджету. Однак про оздоровчі переваги походів йшлося у “гімнастично-гігієнічні правилах”. Рекомендували вони гімнастичні вправи, які передбачалися програмою для учнів львівських народних шкіл, проводити заняття як в гімнастичних залах так і в походах на відкритій місцевості [31, 32].

Скаутські походи. Наступна організація, яка походила зі Львова і просувала походи був польський скаутинг, головною концепцією якого було виховання молодих людей з врахуванням встановлених ними правилами. Вони зробили так, що шкільні походи стали доступні дітям і молоді. Окрему групу становили походи організовані скаутами на території Львова, де був утворений перший скаутський загін. Як зазначав Д.Дудек у Львові 19 березня 1910 р. на базі львівського гімнастичного товариства “Сокил” утворився “Загін Соколиної Молоді”, а з часом повсюди розпочали утворюватися скаутські загони. В той же час затверджені правила враховували крім гімнастики, стройової підготовки, рухових ігор і польові заняття, що стало особливо важливим для розвитку майбутнього туризму, краєзнавчих походів [33, 34, 35].

Діяльність організації почала бути виразною завдяки пропагандистській ролі Анджея Малковського, якого вважали за духовного батька польського Скаутінгу. Разом з дружиною Ольгою він втілював в життя принципи скаутінгу на території Галичини. Засоби для вироблення т.зв. “польового чуття”, що полягало на співіснуванні з оточуючою природою, передбачали багато вмінь як наприклад спостережливність, пізнання природи, топографія, що приховувалася під гаслом “в поході”, загартовування, що об'єднувало гігієну та помірність, лицарство, патріотизм. Засобом реалізації поставлених цілей повинні були бути як табори так і походи на недалекі відстані. Явище стосувалося однаково хлопців як і дівчат, що здійснило істотний прорив у розвитку туризму. До розвитку ідеї долучилися також львівський діяч Євгеній Пясецький, автор підручника для скаутів від 1912 р., будучи практиком і теоретиком туризму [36, 37, 38, 39].

Оскільки скаутське коріння було стисло пов'язане с соколиним рухом, спостерігається велика подібність з формами ініційованих дій гімнастичним товариством “Со-

кіл” і тому з організаційного моноліту викристалізувалася одна розроблена модель поведінки молоді під час табірних і туристичних занять. Рекомендовано, що ... *Під час походів треба ознайомити скаутську молодь з історією, пам'ятками культури, минувшини та економічно-етнографічними зв'язками на даній місцевості.* Походи (екскурсії) проводили у два способи. Передбачалося, що Скаути діляться у т.зв. “міські патрулі”, які мали завдання опанувати вміння існування в природному середовищі, що складають поля чи ліс, в той же час для “сільських патрулів” передбачалися вправи на міських землях, а особливо рекомендувалися краєзнавчі екскурсії з включенням елементів історичної програми [40, 41, 42].

Ольга Малковська згадувала, що починаючи від 1911 р.: ... *Не проводили тільки походи, бо загін рідко коли вирушав групою. Окремі загони виходили як тільки видавалася нагода. Неділя була зазвичай призначена на громадську роботу. Загін започаткував щось на зразок “клубу вуличників” і в неділю одні загони вирушали з дітьми на прогулянку, інші допомагали в різному організуванні лекцій, зборів і т.п.* Однак у записках відсутні конкретні пункти призначення, які дозволили б визначити маршрути і місця походів, що проводилися на території Львова. Як тепер можна зауважити територія міста що найменше раз в тиждень ставала місцем походів (екскурсії) невеликих груп дівчат і хлопців із середовища скаутів [43].

Львів і околиці стали також місцем організації пішохідних скаутівських таборів. Спочатку розміщені у Львові і Брюховичах коло Львова, однак з часом з технічних причин були також перенесені на базу соколиних таборів до Сколе [44].

Першопрохідці активного туризму. Як вже згадувалося у вступі, львівське середовище зосереджувало в своїм колі відомих осіб, які прагнули сучасних форм рухової активності. Вони пропагували велосипедні і лижні тури, які на початковому етапі розвитку, що може здаватися дивним, проводилися на теренах вулиць Львова. Це були: велоспорт і лижний спорт.

Велоспорт. Львів, відповідно до слів А.Курека, був першим містом на території Галичини, чиї жителі познайомилися з велосипедом. Про цей факт повідомляла місцева преса, що може свідчити про сенсацію, яку викликав засіб пересування на вулицях міста. Його власник Михайло Мрозовиський, однак не навчився їздити і передав його до “Сокола”, де ним зацікавилися і навіть починаючи від 1869 року організували навчання їзди на велосипеді. Засоби пересування розповсюджувалися. У 1869 році писали: ... *і в нашому Львові з'явилося останнім часом кілька таких швидких механізмів, єдине, що ті, хто керують не є дуже вправними.* Курек підкреслив також, що разом з поширенням цього винаходу почав розвиватися велосипедний туризм. Про короткий тур згадувалося вже у 1870 р. коли такий собі Лешькевіч проїхав вулицями міста на велосипеді на святкування [45, 46, 48].

Велосипедні прогулянки поєднували зі спортивними змаганнями. Учасники організували поїздки вулицями Львова, щоб увінчати їх так спекулятивною подією як участь у велопробігу. Такими пунктами призначення були Високий Замок, Єзуїтський Парк (Сад) або Погулянка. Це були поодинокі тури, відмічені як сенсації на сторінках газет. Впливали вони на уяву мешканців закликаючи до участі у подібних спробах [49].

Реально екскурсійна велосипедна діяльність на території Львова розвинулася разом з утворенням у 1893 році при гімнастичному товаристві “Сокол” “Відділу Велосипедистів у Львові”. Особливу роль в популяризації велоспорту відіграв Казімеж Гемерлінг. Як підкреслює В. Тушинський, львівське гніздо “Сокола” це головним чином прихильники велоспорту об'єднані довкола найдинамічнішого організатора велоспорту серед соколят товариша Казімежа Гемерлінга. Насправді популяризаторська

роль Гемерлінга зливалася з публікаціями інформації про нову дисципліну у видавництвах. Полегшенням для бажаючих займатися цією дисципліною був видаваний журнал “Коло” та: *Для велосипедистів путівник по Галичині*. В путівниках описувалося якість доріг довкола Львова, рекомендувалося найцікавіші маршрути [50, 51, 52, 53].

У 90-х роках ХІХ століття їзда велосипедистами по вулицях Львова стала настільки популярною, що обов'язковим було запровадження окремих правил, що стосувалися б безпеки і порядку вуличного руху [54].

Лижний спорт. Територія Львова, а саме його вулиці стали територією перших лижних спроб. Їхнім попередником був, як і у випадку їзди на велосипеді Казімеж Гемерлінг. Як захоплена багатьма сучасними видами спорту і туризму людина він провів свою діяльність у середовищі людей пов'язаних зі спортивним і туристичним рухом. У спогадах писав, що як працівник державної австрійської залізниці бував багаторазово у Відні і там зацікавив його, як він описав *...новий спортивний скандинавський інструмент, т.зв. “скі”*. Закупив їх і привіз до Львова під кінець 1892 року. У Львові лижі були тоді невідомі, а мешканці із подивом дивилися на людей, що ходять по вулицях Львова і носять перекинуті через плече “скі” (лижі). Лижним спортом зацікавилися спортсмени і туристи об'єднані в середовищі клубу велосипедистів [55, 56, 57].

Перший лижний похід на території Львова відбувся на теренах Персенківки і Вульки та вулиці Стрийської. Там першопохідці львівського лижного спорту робили спроби перших спусків. Ця спроба знайшла прихильників і два роки пізніше дочекалася продовження походів. Особливу роль відіграв Тадеуш Смолуховський. Смолуховський старався вдосконалювати упряжку т.зв. **норвезьку** для туристичних турів, у які відправлявся з дружиною [58, 59].

Вони також дочекалися своїх наслідників, серед яких Євгеній Пясецький разом з “Товариством Рухливих Забав” від 1906 року спорядив кілька лижних походів в околиці Львова. Відомий теоретик і популяризатор лижного спорту Роман Кордус недооцінював львівських лижних досягнень. Він піддавав сумнівам значення дводенного лижного курсу, що проводився у Львові в 1906 році за участю запрошеного “Товариством Рухливих Забав” популяризатора тогочасного лижного спорту Матіаса Здарського: *... курс Здарського у Львові не здійснив істотного впливу на розвиток польського лижного спорту: наше катання на лижах було б на сьогодні на тому самому загальному якісному і кількісному рівні, якби у Львові не було Здарського*. Був там тільки 2 дні і були погані снігові умови. Йому закидали те, що ніколи не брав курсантів в гори... бажання до направлення лижної їзди в Карпати від нього не виходило, як і не дало початку похідній техніці, що займає на сьогодні високе місце. Він закидав львівському лижному спорту як це називали “гігієнічно спортивного характеру”, протиставляючи більш вартісний на його думку закопанський туристичний напрямок. Тим не менше, не можна заперечувати до кінця значення львівської спроби. Зацікавлення лижною їздою призвело до утворення у Львові в січні 1907 року “Карпатського Лижного Товариства” в колі зацікавлень якого був лижний туризм на теренах Східної Галичини. У засновницькій групі з 22 осіб, яка зібралася 29 січня 1907 р. знаходилися Казімеж Панек (перший голова), Максиміліан Дудрик, Зигмунт Клеменсевич, Роман Кордис, Мечислав Лерський, Єжи Машьянка, брати Тадеуш і Маріан Смолуховський. Однак їх діяльність виходила поза територію Львова. На третій день від утворення організації лижники покинули Львів і провели спільний тур в Східні Карпати [60, 61, 62, 63, 64, 65, 66].

На території Львова не було умов для розвитку водного туризму, тому що забудована і пливуча підземним руслом від 1886 року річка Полтва не давала можливості водних прогулянок на зразок як у Кракові.

Висновок

Походи організовані на території міста Львова і його найближчих околицях вплинули значною мірою на популяризацію рухової активності серед його мешканців, створюючи засади а проведення активного дозвілля. Львівський туристичний рух натхненний був середовищем Гімнастичного Товариства “Сокіл”, яке в свою чергу впливало на активістів туристичного руху. Варто зазначити, що в туристично – екскурсійних заходах на території Львова і найближчих околицях брали участь як дорослі особи, у випадку Гімнастичного Товариства “Сокіл” разом з його загонами, так і діти та молодь, що приймали участь у шкільних гімнастичних акціях і мандрівках організованих скаутами. В результаті популяризації походів на території Львова до розвитку туризму долучилося студентське середовище. З нього вийшли ентузіасти туризму, які створили Студентський Спортивний Союз Польської Молоді у Львові (AZSMP) у 1906, Студентський Туристичний Клуб у Львові в 1906 році (АКТ). Їхня діяльність не обмежувалися лише околицями свого міста. Львівські прогулянки і екскурсії як прокладачі шляху були чудовим прикладом для інших жителів Галичини і не зважаючи на те, що масштаб походів не був дуже великий, безумовно внесли свій вклад в створення позитивних зразків туристичної поведінки для поляків.

1. Cz. Michalski, Życie sportowe miasta Lwowa w pierwszym dwudziestolecu ubiegłego wieku [w:] Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej, pod red. R. Wasztyła, Kraków 2002, s. 167.
2. Cenar Edmund (1856–1913), wykładowca lwowskiego seminarium nauczycielskiego, propagował wszelkie formy wychowania fizycznego, w tym gry ruchowe, teoretyk, działacz sportowy, członek Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” we Lwowie, K. Toporowicz, Cenar Edmund, Słownik Biograficzny “Wychowanie Fizyczne i Sport” 1967, t. XI, nr 2, s. 117–119.
3. K. Toporowicz, Hemerling Kazimierz (1858–1939), Słownik Biograficzny “Wychowanie Fizyczne i Sport” 1968, t. XII, nr 2, s. 109–111.
4. K. Toporowicz, Piasecki Eugeniusz (1872–1947), Słownik Biograficzny “Wychowanie Fizyczne i Sport” 1967, t. XI nr 4, s. 170–174.
5. W. Bieńkowski, Orłowicz Mieczysław (1881–1959), Polski Słownik Biograficzny, t. XXIV/2, z. 101, Ossolineum 1979, s. 211.
6. Pełna nazwa: Królestwo Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim i Księstwami Oświęcimia i Zatoru (Королівство Галичини та Володимирії з великим князівством Краківським і князівствами Освенціма і Затору).
7. K. Toporowicz, Geneza Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” na ziemiach polskich. Powstanie “Sokoła” we Lwowie [w:] Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997, pod red. E. Małolepszego i Z. Pawluczuka, Częstochowa 2001, s. 9–15; M. Łukaszek, Działalność pierwszego na ziemiach polskich gniazda Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” we Lwowie w latach 1867–1914 [w:] 100 lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego, Kraków 2010, s. 41 i inne.
8. M. Orlewicz-Musiał, Turystyka górską w Towarzystwie Gimnastycznym “Sokół” w latach 1867–2007 w świetle źródeł prasowych [w:] “Folia Turystica”, Historia turystyki, nr 19–2008, Kraków 2009, s. 113–140; M. Orlewicz-Musiał, Turystyka górską w Towarzystwie Gimnastycznym “Sokół” w Galicji do wybuchu I wojny światowej (1867–1914) [w:] Wkład Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich. W 120 lecie powstania Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” w Rzeszowie (1886–2007), pod red. S. Zaborniaka i M. Obodyńskiego, Rzeszów 2008; M. Orlewicz-Musiał, Działalność turystyczna Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” w dwudziestolecu międzywojennym [w:] L. Nowak (red.) Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce. T. VII, Gorzów Wlkp. 2006, s. 221–232; M. Orlewicz-Musiał, Działalność turystyczna towarzystwa gimnastycznego “Sokół” na przełomie XIX i u XX wieku w Galicji. (zarys problematyki) [w:] 120 Lat Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół” w Krakowie, Kraków 4 czerwca 2005 roku.
9. Z. Pawluczuk, Towarzystwo Gimnastyczne “Sokół” w rozwoju turystyki masowej i krajoznawstwa w Polsce w drugiej połowie XIX wieku i w pierwszych latach XX wieku [w:] Materiały z Konferencji Naukowej z okazji 100-lecia powstania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego p.t. “Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość”, Łeba 2006; Z Pawluczuk, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne “Sokół” – prekursor turystyki masowej i usportowionej [w:] Wkład Towarzystwa Gimnastycznego “Sokół”... op. cit.

10. Z. Pręgowski, *Dzieje narciarstwa polskiego, do 1914 r.*, Wyd. PTTK "Kraj", Warszawa 1994, s. 197, ISBN 83-7005-363-7.
11. Ibid.
12. A. Kurek, *Zarys działalności oddziałów kolarskich Towarzystw Gimnastycznych "Sokół" w Galicji w XIX w.* [w:] 130 lat Sokolstwa Polskiego, Kraków 1997; A. Kurek, *Spółczesność Galicji wobec nowych dyscyplin sportu – na przykładzie kolarstwa* [w:] *Przeszłość polskiej kultury fizycznej*, pod red. M. Orlewicz-Musiał i R. Wasztyła, Kraków 2004.
13. Statut Towarzystwa gimnastycznego we Lwowie, Nakładem Towarzystwa gimnastycznego, Lwów, Drukiem Kornela Pillera 1867.
14. Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół" zostało utworzone we Lwowie w 1867 roku. Za cel swojej działalności w początkowym okresie działalności stawiało popularyzację ćwiczeń gimnastycznych, przyczyniając się tym samym do duchowego i cielesnego rozwoju człowieka, przygotowując go do działań dążących do odzyskania niepodległości.
15. Pierwszym obiektem w którym zorganizowano zajęcia gimnastyczne był lwowski Zakład Gimnastyczny Dra Bacody'ego przy ul. Jagiellońskiej 11. Otwarcie Sali we Lwowie nastąpiło dopiero w roku 1885.
16. M. Orlewicz-Musiał, *Galicyjskie wycieczki gimnastyczne – przeszłość czy szansa dla współczesnej gimnastyki?* [w:] *Tradycyjne i nowoczesne formy gimnastyki oraz tańca w perspektywie kultury fizycznej. Gimnastyka – taniec – fitness*. Red T. i D. Ambroży, Kraków 2010, s. 83–100.
17. "Przewodnik Gimnastyczny" Rok I – 1881, nr 2, s. 23, red. T. Żuliński.
18. Ibid.
19. Jan Dobrzański (1820–1886) redaktor i pisarz, dyrektor polskiej sceny teatralnej we Lwowie, współtwórca i działacz lwowskiego "Sokoła".
20. Wycieczki Członków towarzystwa gimnastycznego "Sokół", "Przewodnik Gimnastyczny Sokół" 1881, nr 3, s. 23. Podczas wycieczek wykonywano licznie napisane specjalnie do tego celu marsze, patrz: M. Orlewicz-Musiał, *Sokolstwo polskie w poezji* [w:] 130 lat Sokolstwa Polskiego, pod red. A. Łopaty, Kraków 1997, s. 129.
21. Wycieczki Członków towarzystwa gimnastycznego "Sokół", "Przewodnik Gimnastyczny Sokół" 1881, nr 3, s. 23.
22. "Przewodnik Gimnastyczny Organ Towarzystwa Gimnastycznego Sokół" we Lwowie, 1881, nr 1, s. 7.
23. Snopko J., Dudek D., *Rozwój ruchu sokolego w zaborze austriackim*, [w:] *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, pod red. E. Małolepszego i Z. Pawluczuka, Częstochowa 2001, s. 14.
24. Prócz wspólnych ćwiczeń odbywali Członkowie Tow. wspólne wycieczki, z których wspomniany jedynie o wycieczce do Janowa, Gródka, Czerlan, Lubienia i na czartowską skałę "Przewodnik Gimnastyczny Sokół" 1881, nr 1, s. 7.
25. "Przewodnik Gimnastyczny Organ Towarzystwa Gimnastycznego Sokół" we Lwowie, 1881, nr 1, s. 7.
26. W czasie jej trwania połączono przejazd koleją, z elementami marszu do miejsc, zdaniem organizatorów, godnych zwiedzania a także zapewniono wspólny nocleg dla uczestników. Program wycieczki, jak był bogaty: poczynając od zwiedzania zabytkowej sasowskiej papierni, złoczowskiego klasztoru O.O. Bazyliańców, zamku i kaplicy przejażdżce wozami nad rzekę Bug, wielokilometrowych przemarszów łączących obiekty zwiedzania. Ibid., nr 9, s. 70.
27. Ibid., nr 4, s. 30.
28. "Przewodnik Gimnastyczny" Rok I – 1881, nr 2, s. 23, red. T. Żuliński.
29. Z bieżącej chwili, "Przewodnik Higieniczny" 1889, nr 3 s. 19.
30. Cenar Edmund (1856–1913), lwowski nauczyciel wychowania fizycznego, teoretyk, działacz sportowy, członek Towarzystwa Gimnastycznego "Sokół" "we Lwowie. K. Toporowicz, *Cenar Edmund, "Wychowanie Fizyczne i Sport"* 1967, t. 2, s. 117–119.
31. Regulamin wycieczkowy [w:] *Zbiór najważniejszych okólników i rozporządzeń zasadniczych c. k. Krajowej Rady Szkolnej, T. II od 1889-1895*, Lwów 1895, s. 64.
32. Sprawozdanie c. k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w latach szkolnych 1892/1893, we Lwowie, We Lwowie Nakładem Rady Szkolnej Krajowej, 1894, z drukarni Władysława Łozińskiego, s. 14, AP w Krakowie, Oddział III, Zespół Akt Szkolnych.
33. Regulamin gimnastyczno-higieniczny [w:] *Zbiór najważniejszych okólników i rozporządzeń zasadniczych c.k. Krajowej Rady Szkolnej, T. II od 1889-1895*, Lwów 1895, s. 71.
34. Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Gienerała Baden – Powella przedstawił Andrzej Małkowski członek grona nauczycielskiego Sokoła Macierzy, Lwów 1911.
35. D. Dudek, *Ruch skautowy na terenie Galicji przed I wojną światową*, [w:] *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 29-30 maja 1992 r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp.* Pod red. M. Szczerbińskiego, ISBN 83-90085-1-3, Gorzów Wlkp. 1992, s. 43.

36. Regulamin drużyn młodzieży sokolej, (uchwalony na posiedzeniu Wydziału 19 III 1910), § 1 i 2, (CAW, WBH, akta Sokole Drużyny Polowe, sygn. 556) za: D. Dudek, Ruch skautowy ..., op. cit., , s. 43.
37. W. Błażejowski, Małkowski Andrzej Juliusz (1888–1919), Polski Słownik Biograficzny, t. XIX/3, z.82, s. 444.
38. A. Kamiński, Andrzej Małkowski, 1934, ISBN 83-211-0076-7
39. A. Małkowski, Scouting jako system wychowania młodzieży (na podstawie dzieła Gienerała Baden – Powella przedstawił Andrzej Małkowski, członek grona nauczycielskiego Sokoła-Macierzy) Lwów, nakładem Związku polskich gimn. Tow. Sokolich, Lwów 1911, s. 9–10
40. E. Piasecki, M. Schreiber, Harce młodzieży polskiej, Lwów 1912.
41. "Skaut" z 22 I 1913, s. 140.
42. A. Małkowski, Scouting jako system wychowania młodzieży (na podstawie dzieła Gienerała Baden – Powella przedstawił Andrzej Małkowski, członek grona nauczycielskiego Sokoła-Macierzy) Lwów, nakładem Związku polskich gimn. Tow. Sokolich, Lwów 1911, s. 50-51.
43. B. Wachowicz, Druhu Oleńko! Druhu Andrzeju. Gawęda o twórcach Harcerstwa Polskiego, Oldze i Andrzeju Małkowskich, Warszawa 2008
44. D. Dudek, A zaczęło się w Skolem..., "Przegląd Sokoli" nr 10, Kraków 2002, s. 8, ISSN 1505-3083.
45. A. Kurek, U źródeł galicyjskiego kolarstwa [w:] Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej, pod red. R. Wasztyła, Kraków 2002, s. 103.
46. "Gazeta Narodowa" 1867, nr 101 s. 2 i "Dziennik Polski" 1867, nr 23, s. 3.
47. Nauczycielem jazdy był Stanisław Przybyliński, który szkolił w cenie 30 centów w obiekcie Pałacu Hechta A. Kurek, U źródeł galicyjskiego kolarstwa [w:] Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej, pod red. R. Wasztyła, Kraków 2002, s. 104.
48. "Rękodzielnik" 16 maja 1869, za: A. Kurek, U źródeł..., op. cit. s. 104.
49. A. Kurek, U źródeł galicyjskiego kolarstwa..., op. cit., s. 108.
50. "Przewodnik Gimnastyczny" 1894, nr 5, s.60, nr 11, s. 117; 1897, nr 5, s. 57, Regulamin wyścigowy dla kolarzy, Lwów 1894, "Gazeta Narodowa" 1894, nr 87, s. 2, "Koło" 1895, nr 5, s. 64 za: A. Kurek, Zarys działalności ..., op. cit., s. 62.
51. B. Tuszyński, Sportowe pióra, Polska Oficyna Wydawnicza "BGW", Warszawa 1994, s. 10–25
53. Dla cyklistów Przewodnik po Galicyi (Dodatek do mapy Kornmana). Ułożył i zestawiał Kazimierz Hemerling redaktor "Koła", Lwów 1894.
54. 1894 – na czas Powszechnej Wystawy Krajowej we Lwowie wprowadzono przepis zrównujący kolarzy z wszystkimi użytkownikami dróg. ("Koło" 1895, nr 13, s. 163; "Gazeta Lwowska" 1894 121, s. 3, za A. Kurek, Społeczeństwo Galicji wobec nowych dyscyplin sportu s. 173; 1894 – Regulamin jazdy na kole w obrębie miasta Lwowa wydany przez c. k. Dyrekcję Policji w porozumieniu z Magistratem król. stoł. miasta Lwowa 20 września 1894 r. – nakaz posiadania "karty pozwolenia jazdy" i tabliczki identyfikacyjnej. Odnosił się on wyłącznie do "oddających się temu sportowi" ("Koło" Kalendarz Sportowy" 1895, s. 21–23, Ibid., s. 173.
55. K. Hemerling, Pogadanka o narciarstwie, "Słowo Polskie" 1930, nr 19 [w:] Z. Pręgowski, Dzieje narciarstwa polskiego..., op. cit. s. 45.
56. Narty skandynawskie mogły mieć 2,20 do 2.40 m długości. Do tego dołączali "kij górski", K. Hemerling, Pogadanka o narciarstwie..., op. cit. s. 45.
57. Byli to poza Kazimierzem Hemerlingiem, Julian Calderoni, prezes klubu cyklistów Jan hr. Drohojowski, Stefan Kossak, Kazimierz Borkowski, Tadeusz Kuschee. K. Hemerling, Pogadanka o narciarstwie..., op. cit., s. 45.
58. "Umocowaliśmy przyniesione narty do nóg i zaczęliśmy powolne poruszanie się we wszystkich kierunkach. Lada wzniesienie lub spadek terenu utrudniały nam względnie ułatwiały poruszanie się. Dość częste upadki, przy których trudno się było znaleźć z nogami nauczyliśmy się likwidować przez przewrócenie się na plecy i podniesienie nóg do góry, po czym już łatwo się było można dostać do własnej pozycji. Zmiana kierunku, przy długości nart, była dość trudną, zatem pomagaliśmy sobie przez obrót w podskoku. W ogóle całe poruszanie się na tych deskach szło nam coraz lepiej i trzeba już było szukać dłuższych spadów". Narciarze balansowali kijami, które ułatwiały im zarówno utrzymanie równowagi jak i zmianę kierunku. K. Hemerling, Pogadanka o narciarstwie..., op. cit. s. 45.
58. Tadeusz Smoluchowski 1868 –1936, dr chemii.
59. R. Wasztyl, U źródeł polskiego narciarstwa. Kalendarz narciarski 2002
60. R. Kordys, Rozwój narciarstwa polskiego, "Taternik" 1909 za: Z. Pręgowski, Dzieje..., op. cit., s. 197, ISBN 83-7005-363-7.
61. Ibid.
62. Ibid.

63. Ibid.

64. Stanisław Faecher Narciarstwo polskie II-III Aleksander Fredro-Boniecki Historia narciarstwa polskiego 1907–1914 za: J. Kapłon, Karpackie Towarzystwo Narciarzy <http://www.cotg.pttk.pl/encyklopedia>.

65. Najstarsze sprawozdania ujęte przez J. Kapłona : Sprawozdanie KTN za czas od listopada 1910 do października 1911, s. 6, Lwów 1911.

Рецензент: канд. пед. наук, доц. Ткачівська І. М.